

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

Правові горизонти

Legal horizons

ВИПУСК 26 (39)

Суми – 2021

**SECTION 1
CONSTITUTIONAL LAW; MUNICIPAL LAW**

**СЕКЦІЯ 1
КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО**

DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2021.i26.p7>

**РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ПОХОДЖЕННЯ КОРУПЦІЇ ЯК ЯВИЩА ТА СТУПІНЬ
ВПЛИВУ ІСТОРИЧНОГО АСПЕКТУ НА ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ПОНЯТТЯ
«КОРУПЦІЯ»**

***Бондаренко Ольга Сергіївна,**
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри кримінально-правових
дисциплін та судочинства,
Навчально-науковий інститут права,
Сумський державний університет*

Стаття присвячена ретроспективному аналізу походження корупції як явища та ступеню впливу історичного аспекту на формування сучасного поняття «корупція». Автор наголошує, що запропонований у науковій доктрині підхід відносно існування двох аспектів (легального та доктринального) до конструювання того чи іншого поняття, є обмеженим. Пропонується врахування й історичного аспекту, адже, для формування якісного поняття, яке буде зрозумілим, доступним та не потребуватиме постійного оновлення та удосконалення, важливим є й урахування історичного надбання. Зазначено, що спочатку існування перших держав, корупція оцінювалася позитивно та прийнятно. Лише вавилонський царя міста-держави Лагаш – Урукагіна, спробував змінити урядування, щоб зупинити зловживання чиновників, суддів та службовців храму. У Стародавніх Греції та Римі сутність корупції тлумачили своєрідно та відмінно від сучасного уявлення. Закони Стародавнього Єгипту диференціювали відповідальність за хабарництво на основі розміру незаконного доходу, а в Стародавній Індії практикували слідкування за корупціонером.

Проаналізований досвід розуміння та протидії корупції на теренах сучасної України у різні історичні періоди. Наголошено, що процес історичного розвитку поняття «корупція» був досить складним та багато в чому залежав від політичного режиму, політичної волі та сутності сприйняття та усвідомлення цього явища у конкретному суспільстві, під час конкретного періоду історичного розвитку. Ми переконанні, що існуюче нині законодавче визначення корупції в нашій державі жодним чином не відображає історичне надбання, адже в цілому орієнтоване на міжнародні документи.

Робиться висновок, що ретроспективний аналіз розвитку корупції як явища свідчить, що воно не завжди сприймалося як антисоціальне. Лише поступово людство усвідомило характер та ступінь його негативного впливу на процеси суспільного життя. Таке усвідомлення змусило державу надати визначення цього явища, яке суттєво трансформувалося протягом років. Сучасне визначення поняття «корупція», безперечно, має відповідати міжнародним приписам, водночас врахування історичного надбання може значно спростити процес правозастосування та зробити закон більш зрозумілим та доступним.

Ключові слова: корупція, історичний аспект, ретроспективний аналіз, сутність поняття.

Bondarenko O.S. Retrospective Analysis of the corruption as a Phenomenon and the Degree of Influence of Historical Aspect on the Formation of the Modern Term of "Corruption". The article is devoted to a retrospective analysis of the origin of corruption as a phenomenon and the degree of influence of the historical aspect on the formation of the modern term of "corruption". The author emphasizes that the approach proposed in scientific doctrine regarding the existence of two aspects (legal and doctrinal) to the construction of a concept is limited. It is suggested to take into account the historical aspect.

It's important because in order to form a quality concept that will be clear, accessible and will not require constant updating and improvement. It is noted that initially the existence of the first states, corruption was assessed positively and acceptably. Only the Babylonian king of the city-state of Lagash, Urukagina, tried to change the government to stop the abuse of officials, judges and temple officials. In ancient Greece and Rome, the essence of corruption was interpreted in a unique and different way from the modern notion. Ancient Egyptian law differentiated liability for bribery based on the amount of illicit income.

The experience of understanding and counteracting corruption on the territory of modern Ukraine in different historical periods is analyzed. It is emphasized that the process of historical development of the concept of "corruption" was quite complex and largely depended on the political regime, political will and the essence of perception and awareness of this phenomenon in a particular society, during a particular period of historical development. We are convinced that the current legislative definition of corruption in our country in no way reflects the historical heritage, because it is generally focused on international documents.

It is concluded that a retrospective analysis of the development of corruption as a phenomenon shows that it is not always perceived as antisocial. Only gradually did mankind realize the nature and degree of its negative impact on the processes of social life. This awareness has forced the state to provide a definition of this phenomenon, which has been significantly transformed over the years. The modern definition of "corruption" should comply with international requirements, but taking into account historical heritage can greatly simplify the law enforcement process and make the law more understandable and accessible.

Key words: corruption, historical aspect, retrospective analysis, essence of concept.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Традиційно у науковій доктрині виділяють два основні аспекти до конструювання того чи іншого поняття. Перший – науковий, заснований на дослідженнях вчених та фахівців у певній галузі. Другий – офіційний, юридичний, заснований на вітчизняних та міжнародних нормативно-правових актах [1, с. 183]. На нашу думку, список таких аспектів може бути розширено, адже для формування якісного поняття, яке буде зрозумілим, доступним та не потребуватиме постійного оновлення та удосконалення, важливим є й урахування історичного надбання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковою розробкою генези поняття «корупція» займалися такі вчені як А. Савченко, В. Трепак, В. Цитряк, В. Костенко, І. Ревак, А. Михненко та інші. Водночас ми пропонуємо більш детально зосередити увагу саме на історичному аспекті формування цього поняття та ступеню його врахування під час розробки законодавчого поняття.

Метою статті є ретроспективний аналіз походження корупції як явища та ступінь впливу історичного аспекту на формування сучасного поняття «корупція».

Виклад основного матеріалу. В. Цитряк зазначає, що дослідження історичних джерел свідчить про те, що корупція виникла з появою перших держав [2, с. 97]. На противагу вченому, ми переконанні, що корупція виникла набагато раніше (під час створення перших патріархальних суспільств, де потрібно було якимось чином «привернути» увагу, щоб мати можливість звертатися до старших родини). Крім того, існував й звичай приносити подарунки жерцям, щоб здобути їхню прихильність [3]. Таким чином, з точки зору наших предків, корупція була своєрідним проявом поваги, прихильності. Лише пізніше суспільство почало усвідомлювати шкідливість таких «відносин» у громадських та комерційних відносинах. Пращуром антикорупційних реформ є вавилонський царя міста-держави Лагаш – Урукіна, який намагався

змінити урядування, щоб зупинити зловживання чиновників, суддів та службовців храму [4, с. 52].

На теренах Античної Греції в IV-V ст. до н. е. корупція була побутовою і виявлялася у псуванні їжі та питної води. Пізніше корупцію почали називати прояви юридичної практики, занепад моралі та порушенням громадського порядку. У Стародавній Греції це поняття мало соціальне значення – занепад моралі, безлад. У Стародавньому Римі корупція означала підкуп судді, а з XV-XVI століть. – підкуп та зрада державних службовців та громадських та політичних діячів [5, с. 28].

Пізніше закони Стародавнього Єгипту почали диференціювати відповідальність за хабарництво на основі розміру незаконного доходу, а в Стародавній Індії вони практикували досить незвичний спосіб боротьби з хабарництвом – слідкування за корупціонером. Так, особа, яка стала свідком хабара, могла вимагати частину цього. Пізніше цей досвід був перенесений і до сучасної України (запровадження інституту викривачів корупції) [6, с. 21].

У Середні віки, у зв'язку зі стрімким розвитком грошових відносин та ростом чисельності державного апарату, почалося масове розповсюдження корупції на європейських територіях [7, с. 307]. На відміну від східних країн, які вже визнали шкідливість підкупу, корупція в Європі ще не сприймається як шкідливе соціальне явище. Перша згадка про корупцію та підкуп у Київській Русі припадає на XIII століття. На той момент існувало два види підкупу: підкуп за вчинення правових актів та підкуп за вчинення протиправних дій [8, с. 7].

Особлива роль у боротьбі з хабарництвом у Московській державі відводилася в Середні віки, адже цей період ознаменувався зростаючим впливом православної церкви (згідно з вченням якої хабарництво є гріхом) на державу. Пізніше основним засобом повернення підтримки міської влади стали гроші, що виплачувались як обраним, так і призначеним чиновникам. Більше того, іноді єдиним способом отримати роботу було придбати її. До XVIII століття службовці не мали чітко визначеного розміру оплати праці, а відтак жили лише за гроші, які вони отримували як «підношення» та подарунки від громадян [9].

Тобто підкуп визнавався офіційною формою доходу. У майбутньому це призвело до переважаючого в нашому суспільстві ідеї на генетичному рівні, що служіння в державі – це спосіб заробляти додаткові кошти [5, с. 29].

Зарплату чиновники стали отримувати лише за правління Петра I, який запровадив низку антикорупційних реформ, одна з яких (за підкуп)

передбачала смертну кару. На наш погляд, дуже іронічно, що зважаючи на досить радикальні антикорупційні заходи, вжиті на той час, одним із найскандальніших випадків корупції у VIII столітті була справа князя

О. Меншикова – одного з найближчих до імператора Петра I, який крадіжками, хабарами та вимаганням зумів заощадити значні кошти, майно та цінності на територіях Росії та завойованих країн України та Польщі [8, с. 7].

Корупція завдала Україні великої шкоди під час розорення та гетьманства, коли полковник Бурлай передав Білоцерківську фортецю московським військам на підкуп, під час виступу гетьмана Івана Мазепи проти Петра I. А сам гетьман Мазепа отримав гетьманську булаву за хабар, який той дав московському воеводі Голіцину [10, с. 39].

Нове XIX ст. було для Російської імперії початком активної боротьби з корупцією, зокрема, в 1866 р. було запроваджено кримінальну відповідальність

за хабарництво та вимагання. Ці зміни були обумовлені поширенням ідеології суспільного договору, згідно з якою громадяни повинні були платити податки державі, яка, в свою чергу, мала створювати справедливі закони та контролювати їх суворе виконання [7, с. 308].

Найбільший рівень розвитку корупційних відносин на території сучасної України припав на радянську добу. Безперечно, більшість радянських енциклопедій та словників трактуючи термін «корупція», підкреслюють, що це явище характерне буржуазним державам та суспільству, в якому відбувається експлуатація людини [5, с. 8]. Однак, доволі непослідовним було запровадження суворої кримінальної відповідальності за ті діяння, що начебто були не властиві радянському суспільству. Наприклад, давання хабара, одержання хабара, а також пособництво у його даванні та одержанні [11, с. 378]. Предметом цих службових злочинів був хабар, який мав суто матеріальне вираження: гроші, інші матеріальні цінності, матеріальні блага, що стали власністю хабарника, та матеріальні послуги, які йому надавались. [12, с. 198].

У сучасній Україні в 1995 р. було прийнято Закон України «Про боротьбу з корупцією» [13]. Цей закон непрямо розтлумачив юридичну природу корупції та назвав нею діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг та закріпив перелік корупційних діянь, які характеризувалися виключно матеріальною природою. Дане тлумачення корупції породило досить широке

розуміння корупції, враховуючи використання терміна «діяльність» та різноманітність його спрямованості. Однак, головним недоліком було те, що законодавець згадав лише одну з форм корупції – отримання відповідних предметів [14,

с. 165]. З огляду на таке обмежене розкриття сутності корупції, КК України в 2001 р. передбачав кримінальну відповідальність лише за одержання, давання, пропозицію та провокацію хабара.

Пізніше, у 2011 р. набув чинності Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» [15]. Цей закон суттєво трансформував сутність корупції, адже нею почали вважати і переваги, пільга, послуги, як матеріального, так і нематеріального характеру, а також нематеріальні активи. Згідно зі ст. 1 Закону корупцією було названо використання особою, зазначеною в частині першій статті 4 цього Закону, наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній в частині першій статті 4 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей.

Нині відповідно ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» корупцією є корупція використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 вище вказаного Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих

їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [16].

Таким чином, процес історичного розвитку поняття «корупція» був досить складним та багато в чому залежав від політичного режиму, політичної волі та сутності сприйняття та усвідомлення цього явища у конкретному суспільстві, під час конкретного періоду історичного розвитку. Ми переконанні, що існуюче нині законодавче визначення корупції в нашій державі жодним чином не відображає історичне надбання, адже в цілому орієнтоване на міжнародні документи. Зокрема, не використовується звичайне для українського суспільства поняття «хабар». Це поняття було повністю замінено поняттям «неправомірна вигода», хоча, наприклад, в Туреччині було збережено зрозуміле і знайоме громадянам поняття «хабар», відбулося лише оновлення його змісту. Крім того, існуюче поняття «корупції» є дуже складним для сприйняття, адже змушує звертатися до інших статей закону.

На нашу думку, для того, щоб на належному рівні протидіяти корупції, необхідним є розробка законодавства, яке б було зрозумілим громадянам. Не дотримання цієї умови, зумовлює поширеність цього явища, громадяни не до кінця розуміють всі аспекти корупційних проявів. А деякі з них досі сприймають, як допустимі та прийнятні.

Висновки. З огляду на викладене вище, ретроспективний аналіз розвитку корупції як явища свідчить, що воно не завжди сприймалося як антисоціальне. Лише поступово людство усвідомило характер та ступінь його негативного впливу на процеси суспільного життя. Таке усвідомлення змусило державу надати визначення цього явища, яке суттєво трансформувалося протягом років. Сучасне визначення поняття «корупція», безперечно, має відповідати міжнародним приписам, водночас врахування історичного надбання може значно спростити процес правозастосування та зробити закон більш зрозумілим та доступним.

Література:

1. Трепак В. М. Особливості дефініції поняття «корупція». Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2015. № 4. С. 181–196.
2. Цитряк В. Я. Корупція та хабарництво: проблеми визначення та співвідношення понять. Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. 2009. № 47. С. 96–102.
3. Костенко В. Історико-правове дослідження розвитку корупційних дій у владі та суспільстві. Журнал Верховної Ради України «Віче». 2012. № 10. URL: <http://www.viche.info/journal/3125/> (дата звернення: 20.09.2020).
4. Ільєнок Т. В. Історико-правові витоки поняття корупції. Держава та регіони. 2012. № 3. С. 51–56.

5. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження / Керівник авт. кол. доц. І.О. Ревак. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 220 с.
6. Бондаренко О. С. Історичний аспект формування поняття «неправомірна вигода». Наукові праці Національного авіаційного університету: «Повітряне і космічне право»: Зб. наук. пр. – Київ : НАУ, 2014. № 2 (31). С. 20–23.
7. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції в Україні: матеріали науково-практичної конференції (19 квіт. 2013 року, м. Харків) / МВС України, Харківський нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. Харків : Золота миля, 2013. 322 с.
8. Лузгин И. И. Коррупция и её общественная опасность: курс лекций для студентов неюридических специальностей / Иван Иванович Лузгин. Новополоцк : ПГУ, 2012. 144 с.
9. Малахов А. Табель о взятках. Коммерсантъ-Деньги 2005. № 25 (530). 27 июня. URL: http://www.aferizm.ru/histiry/his_vzyatka_tabel.htm. (дата звернення 29.11.2020).
10. Запобігання та протидія корупції : навч. посіб. / А. М. Михненко, О. В. Руснак, А. М. Мудров та ін. ; за ред. А. М. Михненка. 4-те вид., переробл. й доповн. Київ: ДННУ «Акад. фін. управ ління», 2013. 666 с.
11. Павленко С. О. Аналіз сучасного стану наукових досліджень проблем оперативно-розшукової тактики. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2018. № 2. С. 105–122.
12. Светлов А. Я. Ответственность за должностные преступления / А. Я. Светлов; отв. ред. И. П. Лановенко. Київ : Наукова думка, 1978. 303 с.
13. Про боротьбу з корупцією: Закон України від 05 жов. 1995 р. № 356/95-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1995. № 34. Ст. 267.
14. Савченко А. В. Поняття «корупція» у контексті кримінального права. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції: зб. тез доп. V Міжнар. наук.практ. конф. (31 берез. 2017 р., м. Харків / МВС України,) Харків. нац. унт внутр. справ; Кримінол. асоц. України. Харків: ХНУВС, 2017. С. 165–166.
15. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від 11 чер. 2009 р. № 1506-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2009. № 45. Ст. 691.
16. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII; ред. станом на 31 груд. 2021 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2014. № 49. Ст. 3186.